

UDC 930.85(4–12)

YU ISSN 0350–7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

XXXII–XXXIII

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

Rédacteur

LJUBINKO RADENKOVIĆ

Directeur de l'Institut des Etudes balkaniques

Membres de la Rédaction

FRANCIS CONTE (Paris), DIMITRIJE DJORDJEVIĆ (Santa Barbara),

MILKA IVIĆ, DJORDJE S. KOSTIĆ, LJUBOMIR MAKSIMOVIĆ,

DANICA POPOVIĆ, BILJANA SIKIMIĆ,

ANTHONY-EMIL TACHIAOS (Thessalonique), NIKOLA TASIĆ,

SVETLANA M. TOLSTOÏ (Moscou), GABRIELLA SCHUBERT (Jena),

KRANISLAV VRANIĆ (secrétaire)

BELGRADE
2003

по лакоћи стила, доступно за читање не само стручњацима него и широј

публици која се занима за прошлост Грчке и Балкана.

Мирослав Свирчевић

Други српско-турски рат 1877–1878. и ослобођење југоисточне Србије, Српска академија наука и уметности, научни скупови, књига ХСVII, Одељење историјских наука, књига 28, Београд 2001, 157 страна

Зборник радова о Другом српско-турском рату је збирка реферата саопштених на скупу који је био посвећен обележавању 120-годишњице овога рата. Скуп је одржан 17. и 18. новембра 1997. године.

У уводном тексту Зборника *Други српско-турски рат за ослобођење српског народа у Турској 1877/78.* (стр. 1–8) Владимир Стојанчевић је дао основне политичке и дипломатске оквире у којима се налазила Кнежевина Србија у периоду од завршетка Првог српско-турског рата до одржавања и закључака Берлинског конгреса. За Србију то је значило пут од аустроугарско-руског тајног договора о подели интересних сфера (Рајхштатски споразум и Будимпештанска војна конвенција) до међународног признања у Берлину, односно, од изгубљеног рата са Турском до међународно признатог добијања територијалног проширења и државне независности.

Унутарполитичке околности и међународни положај Србије у периоду од 1876. до 1878. године обрадили су, у својим радовима: Чедомир Попов, Милорад Екмечић и Љиљана Алексић.

Током кратког периода између два српско-турска рата распламсао се, раније започет, сукоб либерала Јована Ристића и конзервативаца чији су гласоговорници били:

Аћим Чумић, Милан Пироћанац и Чедомиљ Мијатовић. С обзиром на озбиљну спољнополитичку ситуацију у којој се налазила Србија, Чедомир Попов је полемику међу овим супротстављеним странама назвао „буром у чаши воде“. Али та „бура“ је имала озбиљне последице „ферментације народног незадовољства“ и „трагичне династичке поделе која је цепала политички организам српског народа“ (*Политичке прилике у Србији уочи Другог српско-турског рата*, стр. 9–15).

У изузетном, аналитичком раду *Дипломатске припреме рата Србије против Турске 1877–1878.* (стр. 17–40) Милорад Екмечић је корене догађаја око Србије током 1877/78. године, преко почетака седамдесетих година века, потражио у великој револуцији 1848. и досегао све до 1822. године. У центру његових разматрања јесте руска политика, али око ње неизбежно и спољно-политички правци и маневри других великих европских сила, пре свих Аустро-Угарске. Иза државних политика и династичких стремљења, М. Екмечић је уочио правце католичке идеологије. Утврдивши да је идеал Русије био „држи Балкан у политички и национално исфрагментираном виду“, Екмечић је закључио да је „идеални циљ руске дипломатије онога времена био да

добије мандат Европе и у име концерта европских великих сила води рат против Турске“. Притиснути утицајима и диктатом великих сила „далекосежни тајни планови српске дипломатије“ су морали бити прилаго ени међународним политичким околностима, што је значило прихватање релативно малог добитка у односу на очекивано, уз преузимање тешког терета за будућност.

Методолошки неубичајено, скоро шематски, Љиљана Алексић је, на изузетан начин, сачинила паралелу односа Француске и Италије према Србији током периода Другог српско-турског рата (*Француска и Италија и Други српско-турски рат 1877–1878. године*, стр. 43–55) Она је систематски издвојила опште и посебне оквири, компликоване спољно-политичке околности и унутарполитичке токове у две поменуте европске државе и тако, кроз јасно одре ене фазе и целине, објаснила узроке различитих ставова Француске и Италије према Србији и то у простору од званичне политике до јавног мњења.

У опширно представљене токове руско-турског рата Саво Скоко је уткао тешкоће око ратних припрема и улазак Србије у други рат са Турском. Трпећи руски притисак да Србија што пре у е у рат да би заштитила десно крило руске армије, кнез Милан и српска влада су одлагале прелазак српских јединица преко границе до последњег тренутка. Иако је ушла у рат када је руска војска већ освојила Плевну, помоћ српске војске је била значајна у даљем току руско-турског сукоба. Ипак, даља руска политика и међународне околности учиниле су да Србија, према оцени Јована Цвијића, буде „сатерана у мишоловку и предата на милост и немилост Аустроугарској монархији“. (*Садејство српске*

и руске војске у рату против Турске 1877–1878, стр. 57–76)

У кратком прегледу реорганизације српске војске током кратког периода мира између два српско-турска рата, Петар Опачић је навео да је циљ био „максимално повећање јединица стајаће војске“ (*Народна војска Србије у Другом српско-турском рату 1877–1878*, стр. 79–85). Успехе српске војске у Другом српско-турском рату П. Опачић је, у закључку, објаснио реорганизацијом војске, њеним искуством из претходног рата и већом мотивисаношћу српских војника који су во ени ослободилачком идејом и свешћу да су у заједничкој борби са руском војском против Турске.

Делатност, састав, распоред и бројност добровољаца који су учествовали у Другом српско-турском рату приказала је, у прегледном чланку, Борислава Лилић (*Добровољци у Другом српско-турском рату. Њихов састав, улога и значај*, стр. 87–94).

Даница Милић је сагледала економско стање Кнежевине Србије пред и за време Другог српско-турског рата (*Економско стање и финансије Србије у време Другог српско-турског рата*, стр. 95–106). Упркос очигледном привредном успону од половине XIX века до почетка велике источне кризе, Србија није била способна да издржи два рата без унутрашњег зајма, смањења чиновничких плата и зајма за ратне потребе добијеног од Русије. Помоћ у снабдевању храном и осталим потребама је потражена и у новоослободеним областима. „Искуства стечена током ових ратова била су основа касније реорганизације у војсци и побољшања услова ратне и опште опреме у погледу исхране и обуће, као и смештаја на терену и у рату и у миру.“

Два су рада у овом Зборнику чији је предмет изучавања књижевност која је тематски везана за српско-турске ратове. У првом (*Проза српских писаца о ослободилачким ратовима 1876–1878. године*, стр. 109–118) Станиша Војиновић је, према сижеима, поделио српску прозу тога времена на четири групе „које се подударају са хронолошким редом збивања“: припрема и полазак у рат, рат, позадинска дејства код обе зараћене стране и крај рата. Градећи чланак на бројним радовима расутих по новинама и часописима, С. Војиновић је поменуо најпознатија имена српске књижевности тога периода (Ђ. Јакшић, Л. Лазаревић, Ј. Веселиновић, И. Вукићевић, Л. Комарчић, З. Р. Поповић), али је подсетио и на оне који су „мање познати и већ заборављени“ (С. Љ. Гавриловић, Н. Ђорић, Т. Ј. Миленковић, Б. Петровић, В. Ђорђевић, В. Миљковић, Ђ. Јовановић, М. Живковић).

Момчило Златановић је ослобођење југоисточне Србије сагледао кроз народну, усмену и уметничку, писану књижевност (*Ослобођење јужних крајева Србије 1877/78. године у књижевности / усменој и писаној/*, стр. 119–128). У народној књижевности потражио је одговарајуће примере међу песмама, тужбалицама, епитафима, па и међу анегдотама. Ме у делима писане књижевности издвојио је путописну и мемоарску прозу Сретена Поповића, Мите Ракића и Милана Милићевића, сећања Јосифа Костића и Јан/ићија/ Јов/ановића/ Биланчанина, а међу приповедачима дела Борисава Станковића и Вуке Поп-Младенове.

Српска штампа у Угарској је много писала о Другом српско-турском рату. Анализу тих текстова направио је Дејан Микавица (*Српска штампа у Угарској о Другом српско-турском*

рату, стр. 129–141). Основу те анализе чини пажљиво разматрање извештаја и супротстављених ставова конзервативно-клерикалног листа *Србски народ* и национално-либералне *Заставе*. „Кључна разлика између ова два листа видела се у генералном ставу према Србима изван Аустроугарске и према улози Хабзбуршке монархије у решавању Источног питања.“ Чланак је употпуњен и разматрањем извештавања *Јавора*, *Илустроване ратне кронике* и *Страже*.

Ни Русија почетком рата са Турском, као ни Србија почетком обновљеног рата са Турском нису имале прецизне ратне циљеве и територијалне захтеве. Развој ситуације на бојном пољу поново је у Русији пробудио жеље за испуњењем давних планова контроле мореуза и Цариграда, а у Србији наде за велико територијално проширење у историјско српским националним просторима. Ме ународне околности у којима су срушене те наде анализирао је Душко Ковачевић (*Дипломатска борба Србије за очување тековина Другог српско-турског рата*, стр. 143–154). Д. Ковачевић је указао на отпор Аустро-Угарске, иза које је стајала Велика Британија, према руским плановима, и на тврда став руске дипломатије да јој је у интересу стварање велике Бугарске, а не значајније територијално проширење Србије. Активност Милосава Протића у Петрограду и мисија генерала Лешјанина и пуковника Катарџија „нису Србији донеле толико очекиване резултате у погледу њених територијалних захтева“. Аустроугарска дипломатија је веровала да ће резултат таквих околности бити „нежан заокрет у српској спољној политици према западним државама, од којих се очекивала подршка на будућем конгресу“.

Аустроугарски конзул Вреде, истиче Ковачевић, је проценио да је недавно искуство излечило „Србију од досадашњег слепог праћења руске политике“, те ће ова кнежевина подршку убудуће „тражити на западу Европе – најпре код нас“.

Сабирајући сва искуства српског националног ослобођења током XIX века, Владимир Стојанчевић је, у завршној речи, последице делимичног решавања источног и, у његовом склопу, српског питања уочио далеко касније, у двадесетом веку (Значај *Другог српског турског*

рата 1877/78. за даљи историјски развој Србије, стр. 155–157).

Иако дванаест радова објављених у овом Зборнику објективно није могло да обухвати све дипломатске и унутарполитичке аспекте догађаја кратког периода 1877/1878. године, Зборник сигурно представља веома значајан прилог у проучавању једног од кратких али веома значајних периода развоја Кнежевине Србије и историје ослобођења српског народа током XIX века.

Љубодраг П. Ристић

Семјуел Хантингтон (Samuel Huntington): *Сукоб цивилизација* (*Clash of civilizations and remaking of World order*), ЦИД, Подгорица, Бања Лука, 2001

Терористички напади од 11. септембра 2001. године на зграде Светског трговинског центра у Њу Јорку и на Пентагон у Вашингтону као на симболе америчке и уопште западне економско-финансијске и војно-политичке моћи, вратили су у жижу интересовања бројних историчара, социолога, културолога, политиколога, дипломата и политичара већ чувену расправу харвардског професор Семјуела Хантингтона “Сукоб цивилизација”, објављену 1993. године. Основни циљ ове врло одважне књиге је да понуди адекватан теоријски модел за дефинисање и усмеравање глобалних међународних односа у постхладноратовском свету, који су се изашавши из превази ених оквира идеолошке искључивости и блоковске подељености, нашли у

својеврсном нeredу, праћеном бурним политичким турбуленцијама и сукобима на које постојећи механизми међународне заједнице (УН пре свих) немају увек задовољавајуће одговоре. Хантингтон сматра да су у постхладноратовском свету најважније разлике између људи културне а не идеолошке или економске. Људи и народи покушавају да одговоре на најосновније питање с којим могу да се суоче: Ко смо ми? На то питање они одговарају на традиционалан начин, упућујући на културолошке компоненте са онтолошким и аксиолошким значењем. Људи себе дефинишу појмовима предака, религије, језика, историје, вредности, обичаја и институција. Они се идентификују с културним групама: племенима, етничким и религиозним заједницама, нација-